

סקירת ספרים

Chick TV: Antiheroines and Time Unbound

Yael Levy, Syracuse University Press, 2022. 200 pages

סיגל ברק־ברנדס*

ספרה של ד"ר יעל לוי, חוקרת טלוויזיה פמיניסטית, נפתח באזכרון של דמויות טלוויזיוניות גבריות מוכרות של אנטי־גיבורים במאה ה־21: טוני סופרנו, דון דרייפר, וולטר וייט ואחרים, שכיכבו בסוגות הנחשבות גבריות (כמו דרמות פשע ומותחנים), בסדרות שנחשבו מורכבות נרטיבית מבחינת הקשרי זמן. זהו הרקע לאמירתה החשובה על מקומן החסר של נשים אנטי־גיבורות בעולם הטלוויזיוני של נרטיבים מורכבים, שספרה נועד לבחון ולתרום למיליון. את ספרה של לוי יש לקרוא בהקשר של ספרות מחקרית פמיניסטית ענפה, שמטרתה להעלות על נס את תרבותן של נשים, שלאורך עשורים נחשבה (בעיניים גבריות) רדודה ולא־מוערכת.

לוי מצהירה על החשיבות של חשיפת מורכבות זו – טלוויזיה על נשים, הפונה אל נשים; טלוויזיה שמתמקדת בדיאלוג, יחסים (גם יחסי חברות), רגשות, סוגיות ותשוקות (גם מיניות) של נשים; טלוויזיה המתמקדת במשפחה, במרחב הביתי ובגוף, במקום בפעולה, הרפתקאות, מאבקים מקצועיים והמרחב הציבורי המאפיינים טלוויזיה שפונה לגברים. זאת בהמשך למסורת של "ספרות נשים", "סרטי בנות" קולנועיים וכדומה, שלאורך שנים רבות לא זכו להערכה ולכבוד התרבותי הראויים להם, במסגרת ההגמוניה של תרבות פטריארכלית שבוה לתכנים "נשיים" ולכל מה שנחשב נשי. לאור זאת מעוניינת לוי לחשוף את הפוטנציאל הפוליטי, הרדיקלי ומעורר המחשבה שמתאפשר בקטגוריה שולית־לכאורה זו בעולם הטלוויזיוני (שאותה אכנה מעתה "טלוויזיית בנות").

כל אחד מארבעת פרקיו של הספר מוקדש לשכבה אחרת של הפוליטיקה הפמיניסטית שעניינה הקשר בין "אנטי־גיבורה" ל"זמניות" (טמפורליות), בטלוויזיית בנות.

* ד"ר סיגל ברק־ברנדס, אוניברסיטת תל אביב (barakbr@tauex.tau.ac.il)

לוי מנסה להסביר את מקומן החסר של אנטי־גיבורות בעולם הטלוויזיוני של תחילת המילניום העכשווי בהתייחס לסקסיזם, שבמסגרתו הן נשפוטות לפי תבניות גבריות ולכן לכאורה אינן מתאימות למועדון הגברי של האנטי־גיבורים ולסטנדרטים שאלו הציבו. נוסף על כך, הן עלולות לערער במידת מה את הנורמות המגדריות המקובלות ואת הסדר הקיים, במקום לשמור עליו כמצופה מנשים. בכל מקרה, טוענת לוי, המקרים שאותם היא בוחנת בספר מבהירים כי יש להתבונן באנטי־גיבורות בדרך שונה מאשר באנטי־גיבורים.

דמותה של האנטי־גיבורה מכניסה חוסר סדר מגדרי לסדר החברתי ההגמוני והפטריארכלי. לוי משתמשת בשני צירים מרכזיים – ביתי ומיני – ובשני צירים משניים, שאינם קשורים ישירות לנשיות – אינטלקטואלי ומעמדי – במסגרת טקסונומיה שמטרתה להסביר במה האנטי־גיבורה שונה מהגיבורה או מהאישה ה"ראויה". באמצעות שימוש בדיכוטומיה המוכרת "קדושה/זונה", שהיא מרכזית מאוד בדיון באופני הייצוג של נשים בתרבות המערב, טוענת לוי כי האנטי־גיבורה היא דמות שנכשלת בפרפורמנס (ביצוע) של נשיות: היא עושה "יותר מדי" או "פחות מדי", בעוד גיבורה הייתה מבצעת נשיות "במדויק".

בשני הצירים הללו – המיני או הביתי – האנטי־גיבורה מסרבת. היא מסרבת לשמש אובייקט מיני, או מסרבת לשרת בתפקיד האימהי והטיפולי. כך, הכישלון שלה בביצוע הנשיות יכול להתבטא באי־עשייה של האידיאל הביתי (למשל לא לרצות ילדים או משפחה), או המיני (למשל לסרב לפעילות מינית). מהכיוון ההפוך, הכישלון יכול להתגלם דווקא בעשיית־יתר מוגזמת בשני הצירים (למשל תיוג של מופקרת או זונה בציר המיני, או השקעה מוגזמת במשפחה ובביתיות בציר הביתי). בכל מקרה, בציר הראשון או השני, בכיוון הזה או האחר, דמות האנטי־גיבורה מציגה התנגדות לסדר המגדרי הקיים.

כאמור, ישנם שני צירים נוספים, משניים, שגם בהם האנטי־גיבורה מערערת את הסדר הקיים. אחד הוא הציר האינטלקטואלי – היא עשויה להיות דעתנית ונבונה מדי מצד אחד, או טיפשה מהצד האחר, אך לא באופן המצופה מאישה ראויה (שאמורה להיות בקיאה בענייני יופי, משפחה ובית). השני הוא הציר המעמדי, שבו היא עשויה להיות בלתי נשלטת וגסת רוח מצד אחד, או מתנשאת וסנובית מצד אחר – אך בכל מקרה היא מתרחקת מהסדר הקיים, שבו מצופה ממנה להפגין התנהגות נינוחה, מהוגנת ומאופקת של לידי.

לוי מציינת כי רוב הניתוחים של מאפייני אנטי־גיבורות בטלוויזיה האמריקאית בסוף העשור השני של המילניום הכירו אומנם בחשיבותן התרבותית, אך נטו להדהד את

המאפיינים של אנטי־גיבורים ולבחון לאורם אנטי־גיבורות (שחרגו מהסדר מוסרית, חוקית או נפשית, במסגרת סוגות "גבריות" מסורתיות). לעומת זאת, לוי מנסה להראות בספרה מורכבות של דמויות האנטי־גיבורות שנמצאות גם בטקסטים פופולריים ולא־מוערכים "של בנות", המאתגרות את הסדר הקיים ומציעות ביקורת חברתית ותרבותית, לפחות כמו אנטי־גיבורים בטקסטים "גבריים" הפונים לקהל גברי, אם לא יותר מהם.

לוי מציעה התפתחות כרונולוגית של גיבורות בטלוויזיה המסחרית בארצות הברית (מסוף שנות ה־40): זו החלה משמרנות וקישור נשים למרחב הביתי, ועברה להתכתבות עם התסיסה החברתית בשנות ה־60 המאוחרות ובשנות ה־70, שהובילה לגיוון רב יותר בגיבורות ולעיסוק בנושאים מעוררי מחלוקת, גם בהשראת הגל השני של הפמיניזם. היא מתייחסת לדמות המרשעת באופרות סבון, שהייתה מעין ניסיון ראשון להביע התנגדות לדרישות הפרפורמנס הנשי ובכך למעשה התחילה להתוות "אב־טיפוס" של דמות האנטי־גיבורה (עם כל המוזרות של הניסוח הממוגדר הזה בהקשר פמיניסטי).

ייצוג נשים בטלוויזיה בשנות ה־80 היה תגובת נגד למגמות הפמיניסטיות שקדמו לו, ובמהלך העשור נשים שימשו רק אמצעי לאפיון הגיבורים הגברים. בסוף תקופה זו דמויות הנשים נעשו חזקות יותר וגילמו טווח גדל של דמויות שהטילו בספק את האידאולוגיה (השלטת, ככל הנראה). יותר מכך, דמויות מורכבות, מתריסות או "פגומות" של נשים החלו להופיע בסוגות שונות ולהתרחק מהאיכויות שנשים היו מצופות להציג.

בתחילת המילניום, דמויות נשים אתגרו אידאולוגיות הגמוניות בצורה ברורה יותר מקודמותיהן. הן הקשו על הזדהות עימן, בשל ההתרחקות מהתנהגות המצופה מנשים, וסללו את הדרך לדמות האנטי־גיבורה, שאחר התגבשותה (לצד הטמפורליות המורכבת של תקופה זו) – עוקבת לוי בספרה.

כשהתנגדות פמיניסטית לאנטי־הרואיות מתלווה להתנגדות הנרטיב למורכבות טמפורלית, טוענת לוי, שתי ההבניות מייצרות התנגדות לא רק לסדר הנרטיבי אלא גם לסדר חברתי ופטרירארכלי. בהקשר זה היא רוצה לגאול את הסדרות הנבחנות בספר מתיוגן הבעייתי לאורך שנים כחסרות אמירה אומנותית, טריוויאליות, מלאכותיות ולא מורכבות, ולנסות להציגן בהקשר שבו עדיין לא הוצגו – של מורכבות נרטיבית, טקסטואלית או טמפורלית, ובכך להצביע על האתגר לסדר הקיים שמציבה טלוויזיית בנות.

הפרקים בספר מחולקים לפי שכבות האתגרים לסדר ההגמוני של הקשר טמפורלית־אנטי־גיבורות:

הפרק הראשון (Resistance) חושף את הפוליטיקה הפמיניסטית הנמצאת בבסיסה של טלוויזיית בנות ומדגיש שההתעקשות לספר סיפורים של נשים היא צורה של התנגדות פמיניסטית לשוליות המסורתית של תרבות של נשים ולחוסר ההערכה כלפיה. הפרק מתמקד בהתנגדות שקשורה לעיכוב הטמפורלי של הנרטיב. הוא בוחן אמצעים טקסטואליים סמויים בטקסט שמרמזים על משחק עם הזמן (דוגמת סיפור בתוך סיפור, הזיות ופנטזיה, או עדויות בדיעבד בסגנון דוקו-סבון), הקשורים לדמות האנטי־גיבורה ולהתנגדות הפמיניסטית שלה לסדר הקיים. הפרק המרתק ממחיש באמצעות דוגמאות מתוך סדרות (**בנות, האחות ג'קי, עמוק באדמה** ועוד) את האמצעים השונים המשמשים לערעור הסדר הטמפורלי וגם הפטריארכלי. הוא מתאר כיצד האמצעים הטקסטואליים מעכבים באופן סמוי את הטמפורליות ההגמונית ומתנגדים לתרבות הגמונית באמצעות העדפת תרבותן של נשים.

הפרק השני (Deviation), לעומת זאת, בוחן התנגדויות נרטיביות גלויות המתבטאות בסטיות טמפורליות. הוא מנתח הבניות טמפורליות (הבזקים לעבר [פלבסקים], הבזקים לעתיד, הבזקים לצדדים). הבניות טמפורליות אלה נבחנות דרך ההסתכלות של האנטי־גיבורות על עתידן ועברן, בעולמות מדומיינים ואמיתיים. כך למשל, הבזקים לעתיד עשויים לאפשר לדמות להציץ אל העתיד לבוא, וכתוצאה מכך לפתוח עבודה עתיד חלופי לזה שמקצה לה החברה. כך, למרות שטכניקה זו אינה בלעדית לטלוויזיית בנות, כאשר ההבזקים הללו מוצגים בטקסטים בטלוויזיית בנות הם הופכים לכלים פוליטיים של התנגדות פמיניסטית. באמצעות בחינה מחודשת של הבחירות של נשים לגבי ביצועי נשיות, ההבזקים הטמפורליים מציעים התנגדות לתסריטים חברתיים ומאפשרים מו"מ על הסדר החברתי והמגדרי.

הפרק מתמקד בסדרה **האנטומיה של גריי**, ומשווה אותה לסדרות שמציגות משחק טמפורלי אפיזודי (כמו **עקרות בית נואשות** ו**עמוק באדמה**) כדי לברר את הקשר בין מורכבות טמפורלית טקסטואלית לאנטי־הרואיות נשית.

הפרק השלישי (Serialization) מתמקד בהתנגדות, שגם אם אינה משתקפת בקווי העלילה בטקסטים בטלוויזיית בנות, עשויה להתבטא במבנה של הצורה הסדרתית (serialization) וביחידות בתוכה (פרקים, עונות). לכן, הסדרתיות של סדרה בהמשכים היא צורה של התנגדות טמפורלית שיכולה לחזק את ההתנגדות הנרטיבית שמציג כל פרק, או ליצור התנגדות טמפורלית טקסטואלית בפרקים שכביכול אינם מביעים התנגדות.

סדרתיות בצורתה הטלוויזיונית הטהורה ביותר קשורה לסוגות של נשים דוגמת אופרת סבון, ולתרבות של נשים שנחשבה, כאמור, נחותה. רק בהמשך, טוענת לוי,

התפתחה הסדרתיות והוכלאה עם סיפורים אפיזודיים, בדרך שאפשרה לייחס לה מורכבות נרטיבית. לפוליטיקה המגדרית הזו יש חשיבות, משום שמתחת הנרטיב שמאפשרת סדרתיות המתנגדת לסגירה, מעכבת את פתרון הסיפור ומסבכת את הזרימה הטמפורלית של הנרטיב - ובטלוויזיית בנות עשויה להציע התנגדות פמיניסטית לסדר הקיים.

לוי מתייחסת, למשל, לקונבנציה מקובלת בסדרות שנמשכות על פני מספר עונות, לפיה מוצע לכאורה סוף לעונה, אך בתחילת העונה הבאה הוא מוצג כטוויסט בעלילה, מעין מניפולציה בסדר שנוצר. בין היתר, היא מסבירה, הדבר נובע מכלכלת ההפקה הטלוויזיונית: כאשר אין ודאות שהסדרה תמשיך לעונה נוספת נבנית סצנת סיום, אשר אם תהיה עוד עונה תהווה רק נקודת אמצע, וכל הקצוות שנסגרו לרגע ייפרמו מחדש. כך, הסדרתיות הופכת את הסדרה מטקסט ששומר על סדר לכזה שנוגע בסדר אבל מערער אותו שוב ושוב. הסוף הטוב בטלוויזיית בנות נרמז אך נדחה פעם אחר פעם בשל המבנה הסדרתי, והוא עוד צורה של התנגדות פמיניסטית.

לוי מדגימה את טענותיה בפרק זה באמצעות ניתוחים של הקשרים בין עונות ובין פרקים של הדוקרסבון **עקרות בית אמיתיות**.

הפרק הרביעי (Rewriting) מתמקד בהתנגדות פמיניסטית לתרבות הפטריארכלית, שאותה מאפשרת הקריאה האינטרטקסטואלית של סדרות שמציגות אנטיגיבורות ואחוות נשים (Sisterhood). במילים אחרות, קשרים אינטרטקסטואליים בין אנטיגיבורות מסדרות שונות בטלוויזיית בנות הם בעלי פוטנציאל לחזק את ההתנגדות שמפעילה כל אנטיגיבורה בנפרד. באופן זה ההתנגדות הפמיניסטית של כל אנטיגיבורה מפסיקה להיות מאבק אישי, ובעקבות קריאה אינטרטקסטואלית היא הופכת לחלק ממאבק קולקטיבי כנגד הסדר ההגמוני.

האנטיגיבורות הללו, שנבחנות באופן אינטרטקסטואלי (בהשוואה לסדרות עכשוויות או סדרות עבר - גם כאלו שאינן "של בנות"), מתנגדות לסדר ההגמוני וחותרות לאותה מטרה. עם זאת, הפרק מתמקד במקרים שבהם האנטיגיבורות לא מתנגדות לביצוע של נשיות אלא דווקא מגזימות בו; התמקדות כזו מדגימה, לדברי לוי, בדיוק את ההבנייתיות והחמקמקות שבפרפורמנס מגדרי. אף אחד מביצועי הנשיות שמתוארים בפרק אינו "נכון", ולכן יש באנטיגיבורות הללו פוטנציאל חתרני - הן חורגות מהסדר ובכך חושפות את השרירותיות וההבנייתיות שבביצוע של נשיות. שתי צורות החרגה מהביצוע ה"נכון" של נשיות (בציר הביתיות ובציר המיניות) - דחייא שלו או הגזמה בו - נחשבות להתרחקות מהסדר ולכן הן צורה של התנגדות.

למשל, לוי מציינת כי הרבה אנטיגיבורות טלוויזיוניות במאה ה-21 עוסקות בפעילות מינית כשהן מוצגות לראשונה – לרוב בסקס אקראי או מחוץ לנישואים. באופן זה הסדרות מסמנות את הנשים האלו כמתנגדות, המסרבות להתאים עצמן לדרישות חברתיות להתנהגות נשית "ראויה", ובכך – כהפרעה לסדר הקיים. טכניקה זו משמשת כדי להפוך אותן לאנטיגיבורות. אם כן, באמצעות ניצול אנטיהרואיות זו, סדרות בטלוויזיית בנות מתכתבות זו עם זו כדי לכתוב מחדש סדר חברתי אלטרנטיבי. הסדרה **עקרות בית נואשות** היא המקרה המרכזי שנבחן בפרק זה.

פרק ה**סיכום** משרטט את המודלים של טמפורליות מורכבת ואנטיהרואיות שעולים מהפרקים. הוא מראה כיצד טלוויזיית בנות בארצות הברית בתחילת המאה ה-21 מציעה קשר הדדי בין הזמן הליניארי ההיסטורי ובין גיבורים פטריארכליים, ומתמקד בפוטנציאל הרדיקלי של הקשר הזוגי שנבחן בספר בין אנטיגיבורות לטמפורליות, וההתנגדות הפמיניסטית שהקשר הזה מציע לסדר הנרטיבי ולסדר הפטריארכלי. אם כל טקסט הוא מתנגד בפני עצמו ואם לא, הערך המצרפי של ביצועי הנשיות חושף את השרירותיות של תרבות ממוגדרת, וכתוצאה מכך מאתגר את השוליות התרבותית של טלוויזיית בנות. לוי מתייחסת אף לטענות מהגל השלישי של הפמיניזם ומציינת כי יש כמובן הצטלבויות בזהויות של אנטיגיבורות בטלוויזיית בנות, שנאבקות לא רק עם ציפיות מגדריות אלא גם עם ציפיות הנוגעות לגזע או לנטייה מינית, ובכך חושפות מנגנונים חברתיים אחרים, מלבד אלו המבוססים על מגדר.

לבסוף, יש בספר הסברים נחוצים וברורים מאוד למושגים מרכזיים כמו טמפורליות לסוגיה, אולם מוטב היה להבהיר – אולי בהערות שוליים – מושגים מקצועיים המופיעים בהקשר של הטיעונים בספר (דוגמת voice-over). עם זאת, כדאי להיזהר מחזרתיות, שהספר לוקה בה לעיתים. נוסף על כך, מאחר שאנו חיים בעידן המתאפיין בשפע עצום של תכנים, הנגישים דרך ערוצים שונים ופלטפורמות מגוונות, לעיתים חסר בספר מידע עבור הקורא/ת ההדיוט/ה, או ליתר דיוק הצופה ההדיוט/ה. כך, אף שעלילות הסדרות המנותחות בפרקי הספר מוסברות (ובצדק) לטובת הקוראים והקוראות שלא צפו בהן, כדאי היה להציג בקצרה גם עלילות של סדרות המוזכרות בדרך אגבית יותר (דוגמת **אבודים**) – אולי במסגרת הנספח.